

NO LLEGIU *THE TIMES*... 200 ANYS DE THOREAU

Ramon ALCOBERRO

*“L’home és lliure per tot allò del qual pot prescindir” . “No llegiu The Times, llegiu l’eternitat” . David Henry Thoreau, el gran pensador espiritualista, el pare de l’ecologisme, l’home que es va posar a prova vivint sol als boscos de Walden (Concord) compleix 200 anys i és més llegit que mai. Hi ha gent que fins i tot se’l tatua. No és cap broma: Google imatges dona “aproximadament 736.000 resultats (en 0,36 segons)” quan poses al buscador *Thoreau tattoo*. Més enllà d’aforismes que han educat generacions senceres de naturalistes, pacifistes, anarcos i bohemis adorables, Thoreau és un pensador viu – i per a molts el Nietzsche dels progressistes.*

En 200 anys hi ha temps per moltes vides i el pensador de Concord no se n’ha estalviat cap. Thoreau; com els autèntics clàssics, ha estat llegit en totes direccions i sempre ha tingut alguna cosa significativa a dir a cada generació. Per als seus compatriotes de finals del segle XIX - va morir en maig de 1862-, era un dels constructors de la pàtria, un ianqui com una catedral (presbiteriana, és clar!) i un forjador del caràcter, equiparable en literatura a Lincoln en política. Se li deu, per exemple, tota la gran tradició nord-americana dels *nature writers*. Fins als anys de Vietnam la gran majoria de nens nord-americans havien llegit a l’escola *Walden o la vida als boscos* (1854) que, amb *Les aventures de Tom Sawyer* de Mark Twain (1876) i *Fulles d’herba* de Whitman (1855) –un llibre inspirat per Emerson–, marca la santíssima trinitat de la literatura nord-americana en els seus orígens. A partir de la dècada del 1970, però, Thoreau es va tornar sospitos. L’esmentaven els hippies i els seus llibres donen bons arguments per estalviar-se d’anar a morir per no res a les selves de l’Àsia. Però quan va deixar de ser lectura a classe, va esclatar arreu del món com a besavi divertit del moviment hippie. Dissidència, ètica i ecologia són tres temes que ja estan irreversiblement units al transcendentalista de Massachusetts.

Un transcendentalista

El transcendentalisme és la primera escola filosòfica íntegrament nord-americana; es desenvolupà a partir de diversos sectors protestants molt radicals i vindria a representar una mena d’idealisme que sintetitza elements bíblics, rousseaunisme republicà i vitalisme. L’any 1836 es creà el Club Transcendental a Boston, amb individus que com deia un dels membres del Club, James Freeman Clarke: *“Tenim afinitats, però no n’hi ha dos que pensem igual”*. La salsa transcendentalista que es cou barrejant aquests ingredients pot resultar una mica empallegosa (per subjectivista i ingènua), però, cuinada a foc lent resultà d’una eficàcia fins i tot temible. A diferència de Rousseau, els transcendentalistes no eren uns admiradors ingenus de la natura, contra el que de vegades s’ha dit, i tenien molt clar el paper moralitzador de l’acció política – en un moment en que, tot s’ha de dir, la política americana ja era enormement corrupta.

Eren lliurepensadors i els hauria fet vergonya fer alguna activitat conjunta. Elaboraren un estil de pensament, però no una teoria tancada. Una espècie de manifest del 1842, anònim, però atribuït a Charles Mayo Ellis (1817-1878), diu: *“El transcendentalisme sosté que l’home té idees que no li arriben dels cinc sentits, o dels poders del raonament, sinó que són o bé el resultat de la revelació directa de Déu, la seva inspiració immediata, o de la seva presència immediata al món espiritual (...) l’home té alguna cosa més que carn; un cos espiritual amb els sentits per percebre allò que és veritable, just i bell i un amor natural envers això”*. Amb aquests elements s’hauria pogut caure en un sentimentalisme força xaró, però l’element bíblic veterotestamentari, llegit en clau protestant, com a visió d’un Déu terrible, estalvià al transcendentalisme una caiguda en els tòpics romàntics més obvis.

Avui conceptes com “forja del caràcter” han perdut bona part del seu significat tradicional. Fa anys que la psicologia moderna deixà de parlar sobre “caràcter” (concepte dur i que apel·la a principis ferrenys i innegociables), per centrar-se en una noció molt més tova, la “personalitat”, que resulta més fàcil de modelar o, si voleu, més negociable i adaptativa a l’ambient. Si Thoreau no va passar a l’oblit com tants teòrics vuitcentistes del caràcter és perquè per al savi de Concord, caràcter és un concepte inseparable de “protesta”. Un home de caràcter sap sempre que viu entre injustícies i, segons Thoreau, es caracteritza per no estar mai en silenci. Es diu que quan el filòsof es negà a pagar els seus impostos en protesta per la guerra de conquesta de Texas (1846-1848), i fou engarjolat, l’anà a visitar el seu amic Ralph Waldo Emerson (1803-1882) i li preguntà: *“Però home de déu, què feu vos aquí dins?”*, la resposta de Thoreau simplement fou: *“I què feu vos aquí a fora?”*. No cal exagerar el problema, perquè al cap i a la fi l’autor de *Walden* tan sols va passar una nit i dos dies a la presó, però és significatiu del tarannà del personatge. Precisament perquè la vida és transcendent, un filòsof no es pot prendre a broma cap política que no sigui regida per un estricte sentit moral. La reforma del món que intueixen Emerson i Thoreau és, sobretot, una reforma del cor. Per això no pot estranyar la seva influència en personatges com Gandhi i, sobretot, el seu lloc central en el panteó de tot hippie o pseudohippie que es respecti a sí mateix.

Teòric de la desobediència civil.

Thoreau és, inseparablement, un forjador de caràcters, un teòric de la desobediència civil i el creador del què avui s’anomena l’ètica ecològica. Aquests tres elements es barregen i s’impliquen en el seu pensament. Un porta a l’altre. L’home conscient desobeeix les lleis injustes i s’emmiralla al mateix temps en la natura per descobrir-hi les lleis de la vida. La seva conferència *Sobre la relació de l’individu amb l’Estat* (1848), coneguda després com a “Resistència al poder civil” és un clar exemple del pensament de Thoreau. A parer seu ningú no té el deure d’eliminar el mal, però sí el de no col·laborar-hi, de no ser-ne còmplice ni beneficiari. *“El que he de fer –dirà– és evitar a tota costa que jo mateix em presti al mal que condemno”*. La seva lluita contra l’esclavatge no és fruit d’un càlcul, sinó d’un sentiment. Si ni ell ni ningú no ha nascut “per a ser forçat”, com d’altra banda mostra l’exemple de la llibertat en la natura, tampoc ningú pot ser esclau. Per a Thoreau la sofisticació és el mal. O com va dir ell mateix a *Una vida sense prejudicis*: *“Si a l’interior mateix d’un home sofisticat no n’hi ha un que no en sigui; llavors aquest home no és altra cosa que un àngel del dimoni”* (“Una vida sense principis.”)

La desobediència civil neix de la prevalença que Thoreau dona a lleis de cor i de la natura davant qualsevol jurisprudència formalista. Mai ningú no pot ser forçat a prescindir del seu propi juí, però és la por el que ens fa dimitir dels nostres principis de justícia – que en tot cas ell considerava innats. D'aquí el sentit de la desobediència civil que, tot i néixer sempre del gest (sovint un punt estètic) d'una minoria, acaba per encomanar-se a tota la societat. En *Desobediència civil*, Thoreau va escriure que: “Una minoria és poc poderosa mentre se sotmet a una majoria; llavors ni tan sols és una minoria; però és irresistible quan l'obstrueix amb tot el seu pes”. Tota l'estratègia del pacifisme (de Gandhi i Lanza de Vasto a Xirinacs) es resumeix en aquesta frase. La desobediència civil que propugnava Thoreau no deixa de ser un exercici de caràcter que posa a prova la vitalitat de les institucions i la força de les creences dels qui s'hi oposen. Quan un Estat corrupte i ineficaz que no practica el que teòricament se suposa que ha de garantir, i empresona o amenaça, l'únic que realment aconsegueix és perdre força moral desprestigiarse encara més. Resistir no seria, en conseqüència, un acte subversiu, sinó estrictament un esforç per retornar a l'ordre natural i a la decència ordinària en la vida dels humans.

Això ho pot fer qualsevol, però són precisament les persones més cultes i intel·lectualitzades les que tenen més dificultat per a empènyer la societat cap al bon camí, precisament perquè, per comptes de llegir el seu cor, usen la cultura i l'escepticisme contra el bon sentit. Per a Thoreau, la civilització que ha millorat les nostres vides materials no ens ha fet millors, però, com a éssers humans. En la filosofia de Thoreau, “saber-ne massa” està perillosament a prop de “comprendre poc”. Per això és necessari treballar la vida interior com una eina de la llibertat. Avui segurament ens diria que la fretura amb els *likes* a Facebook, els retuits i els nostres grups de WhatsApp, no serveix de res més que per amagar la nostra buidor i la pròpia incapacitat d'estar sols. En canvi, qui està en la natura no coneix la soledat. Mirar la natura és no tan sols una necessitat per al repòs, sinó una exigència de la saviesa. L'oposició a la injustícia no és valuosa si es fa en nom de l'interès sinó de la humanitat, comuna a tots, i de la bellesa que només els boscos, els rius i el mar expressen de forma adient.

Walden.

Un dels principis bàsics de transcendentalisme, expressat per Emerson a la seva obra *El mètode de la naturalesa* (1841), afirma que: “Tot procés natural és la versió d'una sentència moral. La llei moral es troba al centre mateix de la natura i des d'aquí irradia arreu”: Qualsevulla tesi moral resideix al cor dels humans precisament en virtut del fet de ser individus naturals, perquè si fossin, per exemple, màquines i no tinguessin sentiments la moralitat no existiria. *Walden* és estrictament la posada en pràctica d'aquesta tesi. Thoreau era un home de 27 anys i antic mestre d'escola quan se n'anà a viure a Walden Pond, l'estiu de 1845. Emerson, que feia poc havia adquirit catorze acres d'una arbreda a la riba del llac de Walden, va accedir a que el jove escriptor i amic fes la seva “experiència de simplicitat” allí. No era lluny de Concord i des de la seva residència d'una sola habitació -avui reconstruïda i pastura habitual de turistes-, Thoreau es plantejà no tan una experiència de vida solitària, que ho fou menys perquè des de la caseta des veia fins i tot el ferrocarril i s'arribava a la ciutat en mitja hora de camí. El que volia pensar Thoreau és com refundar l'home fet malbé per la cultura i els prejudicis socials.

El puritanisme moral dels transcendentalistes li dibuixa ja un model de natura que trobà en *Walden* l'exemple més aconseguit. Els valors morals de la vida salvatge que (dins un ordre) practicà Thoreau a Walden són ben coneguts: valoració de la soledat, elogi de l'activitat física, reivindicació de la moderació i qüestionament de la dependència en les relacions d'uns humans amb uns altres. Hi ha, a més, un fil conductor que vincula violència moral a decadència física i que serà fonamental en la reivindicació de la modernitat.

El llibre de Thoreau s'ha comparat sovint amb la seva cabana. És una habitació modesta i ventilada que li permet, però, fer un munt de coses diverses, L'exaltació de la vida salvatge i de les seves virtuts morals s'ha de veure, sobretot, com una crítica a l'utilitarisme materialista més baix de sostre. Una de les primeres coses que Thoreau va descobrir als boscos és que en tenia prou amb treballar sis setmanes a l'any per portar una vida digna i que feina i entreteniment no estan necessàriament en contradicció. Ara que el tema del final del treball per causes tecnològiques està en revisió, no estaria de més rellegir *Walden*. Una de les tesis més escandaloses de Thoreau és que l'home treballa per error. Si entengués la vida de manera correcta, no hi hauria diferència entre treball i entreteniment perquè ambdós s'implicarien. El seu contemporani Karl Marx usava la paraula "alienació" per dir si fa no fa el mateix. Aquesta idea de l'home que s'accontenta amb poc i en té prou amb el que la natura li ofereix expressa potser un punt cristià (o budista!) una mica llunyà de la nostra sensibilitat postmoderna. Res a veure amb cap temptació de trencar rècords o de voler-se sentir superhome... Si Thoreau pot ser celebrat al cap de 200 anys és perquè els seus anhels i la seva crítica radical són potser avui més necessaris que al seu temps.

Publicat a la revista EL TEMPS, juliol 2017, en commemoració del segon centenari del naixement de Thoreau